

Azınlık Terimi: Almanya ve Türkiye’de Azınlığın ve Çoğunluğun Birlikte Yaşamaları

*Doç. Dr. Mehmet Özcan**
*Mustafa Kutlay***

I. Azınlık Kavramına Genel Bir Giriş

Azınlık kavramı günümüzde değişik akademik disiplinlerin ve politika yapıcılarının başlıca uğraş alanı haline gelmiş bulunmaktadır. Köken olarak Latince küçük, az anlamına gelen “minor” kelimesine dayanan bu kavramın¹ yoğun bir şekilde kullanılır hale gelmesi tarihsel olarak çok da eskilere dayanmamaktadır. Teknik anlamıyla azınlık

* USAK AB Araştırmaları Merkezi Başkanı

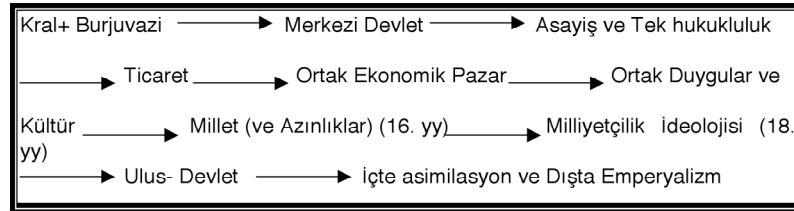
** USAK AB Araştırmaları Merkezi Araştırma Asistanı

¹ Hasan Duran ve Hakan Arıdemir, “Rum Azınlık Özelinde Türkiye’de Uygulanan Azınlıklar Rejimi”, Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi, C.1, S.4, 2005, sayfa:1.

Azınlık Terimi: Almanya ve Türkiye’de Azınlığın ve Çoğunluğun Birlikte Yaşamaları

kavramı Avrupa’da 1648’de Westphalia Barışı sonucunda devletlerin teritoryal niteliğinin ve egemenliğinin tanınmasıyla birlikte, yani ulus-devletin ortaya çıkışıyla aynı zamana rastlar.²

Azınlık kavramı ile ulus-devletin tarih sahnesine çıkışının aynı zamana rastlaması şüphesiz ki tesadüf değildir. Zira azınlık kavramının ortaya çıkması için hem varolan bir bütünlüğün bozulması sonucu farklı bir grubun oluşması, hem de bunun korunması zaruretinin anlaşılması gerekmektedir. Bütünlüğün bozulduğu şekilde bir kanının oluşabilmesi için ise merkezi devletlere (ulus-devletlere) ihtiyaç vardır. Çünkü ulus-devlet yapılanmasından bir önceki devlet yapılanmasını oluşturan imparatorluklar etnik, dinsel, dilsel bütünlükle ilgilenmemişlerdir. İmparatorluklar için aslolan imparatora/padişaha sadakattir. Tarihsel olarak ne zaman ki Mutlakiyetçi Krallık ilk defa merkezi bir devlet modeli olarak ortaya çıkmıştır, o zaman “milli bütünlük” kavramı ve asayişin sağlanması için tek hukukluluk anlayışı ile bu anlayışı bozan azınlıklar olgusu gündeme yerleşmeye başlamıştır. Baskın Oran bu süreci şema halinde şu şekilde özetlemektedir.³

² Erol Kurubaş, *Asimilasyondan Tanınmaya: Uluslararası Alanda Azınlık Sorunları ve Avrupa Yaklaşımı*, Asil Yayın Dağıtım, 2004, sayfa: 2.

³ Baskın Oran, *Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama*, TESEV Yayınları, 2004, sayfa: 9-10.

Azınlık kavramı ilk olarak “dinsel azınlık” şeklinde ortaya çıkmış, ancak “dinsel azınlıklar” ulus-devletlerin gelişip politik arenada başat aktörler haline gelmesiyle birlikte ilk baştaki önemini/ağırlığını yitirmiş günümüzde ise yerini daha çok dinsel, etnik ve ulusal azınlık kavramlarına bırakmıştır.

Küreselleşme sürecinin hız kazandığı son 20–30 yılda ise ekonomik, politik ve sosyal alandaki birçok inanç temelden sorgulanmaya başlanmış, bu sorgulama sürecinde ise ulus-devletlerin akıbeti başlıca tartışma konularından birisini oluşturmuştur. Küreselleşmenin ulus-devletler üzerindeki etkisine dair literatürde çok farklı görüşler ortaya atılmaktadır⁴; ancak genel olarak bakıldığında Keynesçi dönemden bugüne ulus-devletin rolü ve öneminin ciddi oranda değişmiş olduğunu, ulus-devletlerin daha az özerk hale gelmiş, sınırları içindeki sosyal ve ekonomik süreçlere daha az hükmeder konuma gerilemiş bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.⁵ Küreselleşme sürecinde ulus-devletlerin uğradığı bu güç kaybını azınlıklar meselesinde yoğun bir şekilde gözlemlemek mümkündür. Küreselleşme, teknoloji ve yeni kitle iletişim sistemleri (radyo, televizyon, video, kişisel bilgisayarlar) vasıtasıyla küçük toplumsal ve siyasal gruplarla etnik ve dinsel cemaatlere, hem milli devletler hem de daha geniş ölçekteki kıtasal ya da küresel kültüre karşı kendi katı toplumsal ağlarını yaratma ve devam ettirme imkânı tanımaktadır. Bu durum küreselleşmenin, kim-

⁴ Konu hakkındaki oldukça geniş literatür içinden birkaç tanesine değinmek gerekirse: David Held ve Anthony McGrew, *The Global Transformations Reader: An Introduction to Globalization Debate*, Polity Press, 2004; Frank J. Lechner ve John Boli, *The Globalization Reader*, Blackwell Publishing, 2004; Kenichi Ohmae, *The End of Nation States: The Rise of Regional Economies*, The Free Press, 1995, New York; David Held, *A Globalizing World? Culture, Economics, Politics*, The Open University Press, 2004; ayrıca bkz. Dipnot 5.

⁵ Paul Hirst ve Grahame Thompson, *Globalization in Question*, Polity Press, 1996, p: 177.

Azınlık Terimi: Almanya ve Türkiye’de Azınlığın ve Çoğunluğun Birlikte Yaşamaları

ilerince beklenmeyen ama doğası gereği⁶ kaçınılmaz olan, sonuçlarından birisidir ve etnik milliyetçiliklerin yeniden dirilişinin kaynaklarından birisini oluşturmaktadır.⁷ Bir başka deyişle küreselleşme iletişim araçlarındaki baş döndürücü gelişme ve ilerleme sayesinde bir yandan “ulusal bağlılıkları zayıflatıp” ulus-devlet yapısını aşındırırken, diğer yandan “her etnisiteye kendi hikayesini öğrenme, icat etme ve anlatma şansı tanıyarak” yeni ulus-devlet türü yapılanmaların önünü açmaktadır. Bu durum da küreselleşme çağında azınlıklar meselesine daha fazla önem verilmesini zaruri kılmaktadır. “Azınlıkların tanımlanması/tanınması ve konumlarının ne olacağı sorunları” bu süreçte hem akademisyenlerin hem de politika yapıcılarının temel uğraş alanı haline gelmiş bulunmaktadır.

Günümüzde azınlık denildiğinde neyin anlaşılması gerektiği ve kimlerin bu kavrama dâhil edileceği tartışmaları azınlıklar üzerine yapılan tartışmaların merkez noktasını oluşturmaktadır. Zira birçok farklı, ancak iç içe geçmiş, nedenden dolayı “azınlık” kavramının neyi ifade ettiği konusunda bir mutabakat bulunmamaktadır⁸. Fakat genel olarak

⁶ Küreselleşme diyalektik bir süreçtir ve kendi iç çelişkileriyle birlikte varlığını sürdürmektedir. Bu durum onun aynı zamanda hem “homojenleştirici” hem de “parçalayıcı” özelliğini anlamamıza yardım etmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi küreselleşme bir yandan kültürlerin, yaşam tarzlarının, zevklerin ve tüketim biçimlerinin birbirine benzemesine yahut kimi kültürlerin diğerlerinin tesir sahasına girmesine sebep olmakta, diğer taraftan her bir etnisitenin kendi geçmişini ve değerlerini hatırlamasına/icat etmesine ve ideallerini pekiştirmek suretiyle ortak bir gelecek tasavvuru peşine düşmelerine imkân tanımaktadır. Küreselleşmenin diyalektik doğası için bkz: Douglas Kellner, “Theorizing Globalization”, *Sociological Theory*, Vol.20, No.3, 2002, pp:285-305.

⁷ Anthony D. Smith, *Nations and Nationalism in A Global Era*, Polity Press, 1995, p. 13.

⁸ Azınlık kavramının hukuksal anlamda kabul görmüş genel geçer bir tanımının oluşamamasının başlıca nedeni, her devletin “kendi azınlıklarını” kendi çıkarları doğrultusunda tanımlamak arzusudur. Kendi azınlık tanımlarını kendileri yapmak suretiyle devletler, ülkelerindeki azınlıkların varlığını reddetme ya da kabul ettikleri azınlıkların haklarını dar anlamda yorumlama haklarını saklı tutmak istemektedirler. Konu hakkında bkz: Hakan Taşdemir ve Murat Saraçlı, “Avrupa Birliği ve Türkiye Perspektifinden Azınlık Hakları Sorunu”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, C.2, S. 8, 2006, sayfa:26.

konuya sosyolojik ve hukuki olmak üzere iki değişik perspektiften yaklaşıldığı görülmektedir⁹:

1) Geniş (sosyolojik) açıdan: Bir toplulukta sayısal bakımdan azınlık oluşturan, başat olmayan ve çoğunluktan farklı niteliklere sahip olan gruba azınlık denir. Bu, azınlığın en genel tanımıdır ve buna eşcinseller, hatta yerine göre kadınlar da girmektedir.

2) Dar (hukuksal) açıdan: BM İnsan Hakları Komisyonu Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu (1999'da İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu olarak değiştirilmiştir) Raportörü Francesco Capotorti'nin 1978'deki raporunda önerdiği tanım günümüzde geniş biçimde kabul gören tanımlardan bir tanesidir ve hukuksal açıdan azınlık tanımını şu şekilde yapmaktadır:

"...bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen olmayan konumda bulunan, üyeleri o ülkenin vatandaşları olarak etnik, dinsel ya da dilsel açıdan nüfusun geri kalanından ayrılan özellikler taşıyan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumak amacıyla üstü örtülü bir dayanışma duygusu gösteren bir gruptur."¹⁰

⁹ Baskın Oran, Küreselleşme ve Azınlıklar, İmaj Yayıncılık, 4. Basım, sayfa: 65-70; Baskın Oran, Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, TESEV Yayınları, 2004, sayfa: 16-17.

¹⁰ "[a] group numerically inferior to the rest of the population of a state, in a non-dominant position, whose members-being national of the state-possess ethnic, religious or linguistic characteristics differing from those of the rest of the population and show, if only implicitly, a sense of solidarity, directed towards preserving their culture, traditions, religion or language." Bkz: F. Capotorti, Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, United Nations, New York, 1979, par. 568; Konu ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz: Naz Çavuşoğlu, Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları, Su Yayınları, 2001, sayfa: 35-53.

Azınlık Terimi: Almanya ve Türkiye’de Azınlığın ve Çoğunluğun Birlikte Yaşamaları

Capotorti’nin yaptığı azınlık tanımı dikkate alındığında azınlık olmanın beş ana ögesi olduğunu söylemek mümkündür. Bu ögeler; farklılık, sayısal açıdan az olmak (sayısal azlık kavramı ülkenin bütününe teşmil edilmesi gereken bir kriterdir. Yoksa bir grubun ülkenin bir bölgesinde çoğunluk olması o grubun ülke genelinde azınlık sayılmasına mani değildir), politik açıdan dominant olmamak, vatandaş olmak ve azınlık bilincine sahip olmaktır. Bir ülkede yukarıda belirtilen beş ögenin bir grupta bulunması durumunda o grup azınlık olarak değerlendirilmektedir. Bu ögeleri taşıyan grubun bulunduğu ülke devletinin o grubu azınlık olarak tanıyıp tanınamaması, 1991 Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Cenevre Azınlık Uzmanları Toplantısı’ndan beri bir anlam ifade etmemekte, o grubun azınlık olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.¹¹ Çünkü Cenevre Azınlık Uzmanları Toplantısı’ndan çıkan sonuca göre azınlıkların kaderi uluslararası bir sorun teşkil etmesi münasebetiyle “devletlerin içişleri olarak mütalaa edilemez.”¹²

Yukarıdaki tanımdaki ilk dört unsur, azınlık olmanın nesnel koşullarını oluşturur. Azınlık tanımının öznel koşulunu oluşturan azınlık bilincinin varlığı ise bu tanımda en kritik unsur olarak öne çıkmaktadır. Çünkü nesnel kriterleri sağlıyor olsa dahi farklı olduğunun bilincine varmayan ve bu farklılığı kimliğinin vazgeçilmez koşulu saymayan birey veya grup azınlık oluşturmamaktadır. Örneğin, çoğunluğa gönüllü olarak asimile olmak (çoğunluk içinde erimek) isteyen kişi veya grup, azınlık sayılmamaktadır.¹³

¹¹ Hakan Taşdemir ve Murat Saraçlı, a.g.m., sayfa: 26.

¹² Ayşe Füsün Arsava, Azınlık Kavramı ve Azınlık Hakları’nın Uluslararası Belgeler ve Özellikle Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin 27. Maddesi Işığında İncelenmesi , Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basımevi, 1993, sayfa: 101 vd.

¹³ Baskın Oran, Küreselleşme ve Azınlıklar, İmaj Yayıncılık, 4. Basım, sayfa: 65–70; Baskın Oran, Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, TESEV Yayınları, 2004, sayfa: 16–17.

Azınlıkların ortaya çıkış sürecine ve azınlıkların nasıl tanımlanması gerektiği konusundaki genel yaklaşımlara kısaca değindikten sonra uluslararası hukuk alanında nasıl bir azınlık rejimi bulunduğu bakmak yerinde olacaktır.

II. Uluslararası Hukuk Açısından Azınlıklar

Azınlıklar konusu her zaman için devletlerarası mücadelenin bir parçası olmuş, reel politik çerçevesinde meseleye yaklaşan ulus-devletler konuyu ilkesel ve normatif bazda değerlendirmek yerine daha çok “pragmatik açıdan” ve “ulusal çıkarlar” doğrultusunda ele almışlardır. Bu yüzden her devlet kendi menfaati ekseninde azınlık politikalarını desteklemiş ya da kendisine tehdit oluşturmayacağını düşündüğü kesimleri “azınlık” statüsüne alıp onlara haklarını teslim etme eğilimi sergilemiştir. Uluslararası “azınlık hukukunun” ortaya çıkış süreci incelendiğinde temelde üç dönemin ön plana çıktığı görülmektedir: Bunlardan ilki, I. Dünya Savaşı’nın sonunda sınırların yeniden çizilmesi sırasında azınlıklar sorununun olduğu ve azınlıkların korunmasının gerekli olduğunun kabul edildiği dönemdir. Bu dönemde yapılan anlaşmaların, azınlıkların çoğunluktan farklı kimlik özelliklerini devam ettirmelerine yönelik kuralları içerdiği görülmektedir. Fakat bu dönemde yapılan anlaşmalar evrensel bir nitelik sergilemekten ve uluslararası standartlar oluşturmaktan oldukça uzaktır. Çünkü I. Dünya Savaşı sonunda yapılan “azınlık anlaşmaları” sadece savaştan mağlup çıkan ve yeni kurulan devletlere sorumluluklar getirmekte, galip devletleri bağlamamaktadır.¹⁴ İkinci dönemi oluşturan 1945–1990 dönemi ise azınlık haklarının genel insan

¹⁴ Naz Çavuşoğlu, a.g.e., sayfa: 22.

Azınlık Terimi: Almanya ve Türkiye’de Azınlığın ve Çoğunluğun Birlikte Yaşamaları

hakları çerçevesinde değerlendirildiği zaman dilimini oluşturmaktadır. Bu dönemde insan hakları evrenselleşmiş ve azınlıkların da “herkes” gibi bu haklardan yararlandırılarak sorun çözülmeye çalışılmıştır. Son dönemi oluşturan 1990 sonrası süreç ise azınlık haklarının ayrı bir kategori olarak düzenlendiği dönem olmuştur. Bu dönemde Sovyetler Birliği’nin dağılması ile birlikte ortaya çıkan “etnik faktör”lerin kontrol altında tutulmasının ve topluma entegre edilmesinin onlara müstakil haklar tanıyarak mümkün olacağı inancı hakim hale gelmiştir. Bu dönemde azınlık hakları ile ilgili standartların Birleşmiş Milletler, AGİK ve Avrupa Konseyi bünyesinde oluşturulduğu görülmektedir¹⁵. Bu bağlamda konuyu (i) Milletler Cemiyeti (MC) ve Birleşmiş Milletler (BM) çatısı, (ii) Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) çatısı ve (iii) Avrupa Konseyi (AK) çatısı altında yapılan düzenlemeler olmak üzere üç başlık altında ana hatlarıyla incelemek yerinde olacaktır.

(i) MC ve BM Çatısı Altında Yapılan Düzenlemeler

MC döneminde yapılan anlaşmalarda doğrudan bir azınlık tanımı yer almamış olmakla birlikte “ırk, dil, din bağlarıyla bağlı insanlar” nitelmesi yapılarak azınlık kavramı bir bakıma kültürel kimlikle ilişkilendirilerek uluslararası eylem alanına taşınmıştır. 1928’de Uluslararası Adalet Divanı’nda görülen “Yukarı Silezya Azınlık Okulları Davası”nda hukukçu Mello Toscana azınlık kavramını “bir devletin nüfusunun, topraklarının belirli bir bölümüyle tarihsel olarak bağlı, kendine özgü bir kültüre sahip, ırk, dil ve din farklılığı nedeniyle devletin diğer uyruklarının çoğunluğuyla karıştırılması imkânsız,

¹⁵ Naz Çavuşoğlu, a.g.e., s.27.

kalıcı parçası" olarak tanımlamıştır. 1930'da Uluslararası Adalet Divanı'nın önerdiği ve daha sonraki tanımlara da kaynaklık edecek azınlık tanımı ise şu şekildedir:

"Tarihsel olarak belirli bir ülkede veya bölgede yaşayan, aynı ırktan, dini ve dili bir, kendine özgü gelenekleri olan, ortak dil, din, gelenek ve ırk kimliğiyle dayanışma duygularıyla birbirine bağlı, geleneklerini koruma, inançlarını ve ibadet etme biçimlerini sürdürme, aynı soydan olma ruhu ve geleneğine uyumlu olarak çocuklarını eğitime ve yetiştirme haklarını güvence altına almak isteyen, karşılıklı yardımlaşma ruhuna sahip bir topluluktur."

BM belgelerinde de azınlık tanımı olmamakla birlikte, çeşitli raporlarda geçen ve genel kabul gören iki azınlık tanımı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, BM İnsan Hakları Komisyonu Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu (1999'da İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu olarak değiştirilmiştir) Raportörü Francesco Capotorti'nin 1978'deki raporunda önerdiği "...bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen olmayan konumda bulunan, üyeleri o ülkenin vatandaşları olarak etnik, dinsel ya da dilsel açıdan nüfusun geri kalanından ayrılan özellikler taşıyan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumak amacıyla üstü örtülü bir dayanışma duygusu gösteren bir gruptur" şeklindeki tanım; diğeri ise, yine Alt Komisyon üyesi Kanadalı Jules Deschenes'in 1985'te yaptığı tanımdır. Capotorti'nin tanımını esas alan Deschenes "sayısal olarak az olan" ifadesinin olumsuz çağrışımlarını önlemek amacıyla "sayısal olarak azınlık oluşturan" ifadesini kullanmış ve yine diğeri tanımda geçen üstü örtülü de olsa varolduğu kabul edilen dayanışma duygusunun

Azınlık Terimi: Almanya ve Türkiye’de Azınlığın ve Çoğunluğun Birlikte Yaşamaları

amacına işaret ederek “çoğunluk ile fiili ve hukuksal eşitlik elde etmek” olduğunu belirtmiştir.¹⁶

Birleşmiş Milletler çâtısı altında hazırlanan ve Genel Kurulda 1966’da kabul edilen Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi uluslararası insan hakları hukukunda evrensel nitelikte ve hukuki bağlayıcılığa da sahip azınlık haklarını düzenleyen ilk belge olması münasebetiyle önemli bir yere sahiptir. Özellikle bu Sözleşmenin 27. maddesi azınlık haklarının çerçevesini şu şekilde çizmiştir:

“Etnik, dinsel ya da dilsel azınlıkların bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleriyle birlikte toplu olarak kendi kültürlerinden yararlanmak, kendi dinlerinin gereğini yerine getirmek ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak haklarından mahrum edilemezler”

27. maddenin azınlık haklarının içeriğini doldurması ve sınırı belirlemesi oldukça önemli bir gelişme olmakla birlikte azınlık kavramının hukuki bağlayıcılığı olan bir tanımının yapılmamış olması sorunun “en can alıcı” noktasının çözüme kavuşturulmadan bırakılmasına neden olmuştur.

Alt Komisyon’un azınlık kavramının tanımı ve 27. maddede ifade edilen hakların somutlaştırılmasına yönelik sürdürdüğü çalışmalar nihayetinde hazırlanan ve Genel Kurul’un 47/135 sayılı kararıyla 18 Aralık 1992’de kabul edilen Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge azınlık hak-

¹⁶ Erol Kurubaş, a.g.e., sayfa: 15-17; ayrıca bkz: Naz Çavuşoğlu, “Azınlıkların Korunmasına İlişkin Uluslararası Normlar”, Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları, Derleyenler: Ayhan Kaya-Turgut Tarhanlı, TESEV Yayınları, 2005, sayfa: 188-190 (özellikle 25. dipnot).

larına ilişkin yeni standartları ortaya koymuştur. Ancak metin hukuki bir bağlayıcılık taşımamaktadır.¹⁷

(ii) Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) Çatısı Altında Yapılan Düzenlemeler

1970'li yılların başında soğuk savaş koşullarındaki Avrupa'nın bölünmüşlüğüne son verilmesi, güvenlik ve istikrarın sağlanması ve katılan devletler arasında bu amaca yönelik işbirliğinin geliştirilmesi düşüncesiyle, "Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı" adı altında kurulan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) da azınlıklar konusunda önemli düzenlemelere imza atmıştır. Konuya ilişkin ilk düzenlemesini 1975 Helsinki Belgesi ile yapan AGİK, dönemin genel anlayışı paralelinde hareket etmiş ve azınlık haklarını genel insan hakları çerçevesinde değerlendirmiştir. Helsinki Belgesi'nin "İnsan Haklarına ve Temel Özgürlüklere Saygı" başlıklı bölümünde şu ifadeler yer verilmiştir:

"Ülkelerinde Ulusal Azınlıklar bulunan katılımcı Devletler, bu azınlıklardan olan kişilerin yasa önünde eşitlik haklarına saygı göstererek onlara insan hakları ve temel özgürlüklerden gerçekten yararlanmaları için tam bir fırsat tanır ve bu amaçla bu alandaki yasal çıkarlarını korur."¹⁸

Yukarıdaki ifadeden anlaşılacağı gibi azınlıklara saygı temel insan haklarına saygı kapsamında mütalaa edilmiştir. AGİK sürecinde bu anlayıştan vazgeçilip "azınlıklara azınlık olmalarından dolayı" haklar

¹⁷ Naz Çavuşoğlu, a.g.e., sayfa: 186.

¹⁸ Coşkun Can Aktan (editör), Haklar ve Özgürlükler Antolojisi, Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu, 2000, sayfa: 360.

Azınlık Terimi: Almanya ve Türkiye’de Azınlığın ve Çoğunluğun Birlikte Yaşamaları

tanınması yaklaşımı 1989 Viyana Belgesi ile hayata geçirilmiştir. Bu belgeye göre katılımcı devletlere, “ulusal azınlıkların kültürel, dilsel ve dinsel kimliklerini korumaları ve bu kimliklerin geliştirilmesi için uygun koşulları yaratmaları” yükümlülüğü getirilmektedir. AGİK sürecinde konu ile ilgili yapılan en kuşatıcı düzenleme ise 1990 tarihli Kopenhag Belgesi’dir. Ancak, bütün bu belgeler konu ile ilgili en tartışmalı noktayı muğlak bırakmakta, “azınlık” denilince neyin ve kimlerin anlaşılması gerektiği sorunsalına açıklık getirmemektedir. 1994 tarihli Budapeşte Zirvesi’nden sonra Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ismini alan örgüt azınlıklar konusu ile ilgili düzenlemeler yapmaya ve bu konuda uluslararası standartların oluşturulmasına katkı sunmaya devam etmektedir.

(iii) Avrupa Konseyi (AK) Çatısı Altında Yapılan Düzenlemeler

Avrupa Konseyi (AK) de kuruluşundan bu yana azınlıklar, ırkçılık, yabancı düşmanlığı gibi konularda çalışmalarda bulunmuş ve bu konuda Avrupa genelinde bir azınlıklar rejiminin oluşturulmasında, en azından temellerinin atılmasında, önemli rol oynayan kurumların başında gelmiştir. Avrupa Konseyi’nin konuya ilişkin ilk düzenlemesi 1950 yılında kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)’dir. Bu metin doğrudan azınlıklarla ilgili olmasa da 14. Maddesi, sözleşmede yer alan hak ve özgürlüklerden yararlanmada ırk, renk, cinsiyet, dil, din gibi nedenlerin yanında “bir ulusal azınlıktan olma” temelinde de ayrımcılık yapılamayacağını vurgulamaktadır.¹⁹ Bu durum azınlıkların da “herkes” gibi evrensel insan haklarından yararlanması gerektiğini vurgulayan 1945–1990 dönemi uygulamalarına paralellik arz etmektedir.

¹⁹ Murat Saraçlı, *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Azınlıklar*, Lotus Yayınevi, 2007, sayfa:56.

Avrupa Konseyi azınlıklara ilişkin benimsediği belgelerde “azınlık” kavramından ne anlaşılması gerektiğine değinmemiş, ancak Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu) tarafından hazırlanan Azınlıkların Korunması için Avrupa Sözleşmesi tasarısında (1991) Capotorti’nin tanımını esas almıştır. Buna göre azınlık terimi:

“...bir devletin nüfusunun geri kalanından sayısal olarak az olan, üyeleri bu devletin vatandaşı olan ve nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini koruma isteğiyle hareket eden bir grubu belirtir.”

Konsey, Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle birlikte “etnik sorunların” Avrupa’nın gündemine oturması nedeniyle azınlıklar konusunda daha aktif hale gelmiş ve 1990’dan sonra azınlık politikasının temelini oluşturan iki önemli belge hazırlamıştır: Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şartı (1992) ile Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi (1995). Bu belgeler, özellikle Çerçeve Sözleşme, günümüzde AB’deki azınlık rejimi uygulamalarının da temelini oluşturmaktadır. Çerçeve Sözleşme doğrudan azınlıkların haklarını tanımlayan, sınırlandıran ve korunmasını konu alan, uluslararası hukuki bağlayıcılığa sahip ilk belge olması nedeniyle azınlıklar rejiminin oluşmasında önemli bir yere sahiptir. Anlaşmanın 7. maddesi ulusal azınlık mensuplarına “barışçıl amaçla toplanma hürriyeti, örgütlenme hürriyeti, ifade hürriyeti ve düşünce, vicdan ve din hürriyeti hakkı” tanımış; 8. madde “dernek kurma hakkı” tanımış; 9. madde “azınlıkların kitle iletişim araçlarını kurma ve kullanma hakkını” garanti altına alırken 12, 13 ve 14. maddeler, azınlık kimliğinin eğitim ve öğretim alanındaki haklarını düzenlemiştir. Özellikle 14. madde “ taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin kendi

Azınlık Terimi: Almanya ve Türkiye’de Azınlığın ve Çoğunluğun Birlikte Yaşamaları

azınlık dilini öğrenme hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt ederler” diyerek anadilini öğrenme hakkına göndermede bulunmuştur. Ancak aynı maddenin 3. fıkrası “resmi dilin öğrenilmesi ya da bu dilde eğitim yapılması” hakkını taraf devletler için saklı tutmuştur.²⁰

Çerçeve Sözleşmeye bakıldığında altı temel nokta dikkati çekmektedir. Bu noktaları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- (1) Çerçeve Sözleşme, adı üstünde, çerçeve niteliği taşımakta ve dolayısıyla doğrudan uygulanacak (self-executing) düzenlemeler içermemektedir. Bu durum ülke şartlarının göz önünde bulundurulması konusunda anlaşmaya taraf devletlere ciddi bir takdir yetkisi tanımıştır.
- (2) Çerçeve Sözleşme “ulusal azınlık” kavramını tanımlamamıştır. Bu nokta her AB ülkesinin kendi tanımını kendisinin yapmasına hukuki olanak tanımakta ve aşağıda görüleceği gibi başta Almanya olmak üzere taraf devletler bu hükme dayanarak kendi azınlık tanımını kendileri yapmaktadırlar.
- (3) Çerçeve Sözleşme’de sonu self-determinasyona kadar gidebileceği ve uluslararası hukukun süjesi birey olduğu için “kolektif haklar” öngörülmemiştir.

²⁰ Framework Convention For The Protection of National Minorities, Council of Europe, Strasbourg, November 1994, H(94)10.

Çerçeve Sözleşmede azınlıklara geniş haklar tanınırken devletlerin bölünme korkusunu da ortadan kaldırmak için 21. madde düzenlenmiştir. Buna göre, “...Sözleşme’nin hiçbir hükmü, uluslararası hukukun temel ilkelerine ve özellikle de devletlerin egemen eşitliği, ülkesel bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığına aykırı herhangi bir faaliyete girişme ya da herhangi bir eylemde bulunma hakkını içerir şekilde yorumlanamaz.” Aynı sözleşmede azınlıkların sorumlulukları da 20. maddede düzenlenmiştir. Buna göre “...Sözleşmeden kaynaklanan hak ve hürriyetlerin kullanımında, ulusal azınlığa mensup her kişi ulusal yasal düzenlemelere ve başkalarının haklarına, özellikle de çoğunluğa ya da diğer ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygı gösterirler.”

- (4) Sözleşmede ulusal azınlıklara tanınan hak ve özgürlüklerin aynı zamanda insan hakları kapsamında değerlendirilmesi gerektiği ve bu anlamda devletlerin iç işleri olmaktan çıktığı vurgulanmıştır.
- (5) Sözleşme Konsey üyesi olmayan devletlere de açık tutulmuştur.
- (6) Devletlerin Sözleşme'yi feshetme yetkisi bulunmaktadır.²¹

Görüldüğü gibi Konsey'in belgeleri ve BM düzenlemeleri azınlık konusuna tanımlamalar getirmekte fakat bu tanımlamalar hukuki bir bağlayıcılık taşımamaktadır. Çerçeve Sözleşme'de geçen "ulusal azınlıklar" kavramının ise devletlerin yorum beyanına ve takdirine bırakılması azınlık politikaları konusunda inisiyatifli ulus-devletlerin elinde bırakmıştır. Bu durum AB içinde de çok farklı azınlık tanımlamaları ve uygulamalarının oluşmasına zemin hazırlamıştır.

III. AB'de Azınlık Uygulamaları

Azınlıklar konusu günümüzde AB'yi en fazla meşgul eden konuların başında gelmektedir. Zira en son genişleme dalgası ile birlikte resmi dil sayısı 23, azınlık dilleri sayısı ise daha da artan AB, din bakımından da heterojen bir yapı sergilemektedir. Bu karmaşık yapısından dolayıdır ki literatüre "Avrupa Mozayiki" (Euromosaic)²² teriminin girmesine

²¹ Murat Saraçlı, a.g.e., sayfa:60-62.

²² 1984 yılında Avrupa Komisyonu, topluluk içerisinde az konuşulan dillerin durumuna ilişkin kapsamlı bir çalışma yayınlamıştır. Bu çalışmayı, 1990 yılında Yunanistan, İspanya ve Portekiz'deki dilsel azınlıkların durumunu inceleyen bir araştırma izlemiştir. Ancak, topluluk içerisinde azınlık dillerini konuşanların tam sayısını ve bu dillerin kullanılma alanlarını belirlemek (ev, işyeri, okul, kamu idaresi, ticaret, medya, kültürel faaliyet vs.) ve dilin sosyo-dilsel canlılığını değerlendirmek için toplanan verilerin yeterli düzeyde olmaması üzerine, Komisyon, azınlık dillerine ilişkin ihale usulüyle yeni bir çalışma yaptırmıştır. Dört farklı enstitünün dilbilimcilerinden oluşturulan bir kurul tarafından hazırlanan çalışma 1996 yılında, Avrupa Birliği'nde Azınlık Dil Gruplarının Üretilmesi ve Yeniden Üretilmesine ilişkin EUROMOSAIC isimli bir rapor yayınlanmıştır. Rapor, resmi kaynaklar, yayınlar, çalışmalar, uzmanlar ve AB liderleri ile yapılan görüşmelerden derlenen bilgiler, AB çapında kullanılan detaylı anketler ve seçilen bazı bölgelerde yürütülen sınırlı sayıda ampirik araştırmalar neticesinde hazırlanmıştır. Eren Polatoğlu, "Azınlık Hakları Yönünden AB Hukuku", Türkiye ve Siyaset Dergisi, No:3, Temmuz-Ağustos 2001, sayfa: 81-82.

Azınlık Terimi: Almanya ve Türkiye’de Azınlığın ve Çoğunluğun Birlikte Yaşamaları

sebebe olmuştur²³. AB üyesi ülkelerin azınlık politikalarına genel olarak bakıldığında topluluğun tüm ülkelerinde genel olarak uygulanan, ortak bir azınlık rejiminin oluşmadığı görülmektedir. Bu konuda her ülkenin kendine özgü şartları göz önüne alarak sübjektif, kendine göre, bir azınlık tanımı yaptığı görülmektedir.²⁴ Sosyolog Entzinger’in kabaca üç türe ayırdığı azınlık politikası uygulamaları AB için de geçerliliğini korumaktadır. AB ülkeleri için de geçerli olan bu politikalar sırasıyla; benzeşme (asimilasyon) politikası; çoğulcu (plüralist) politika ve bütünleşme (entegrasyon) politikasıdır.²⁵

Benzeşme (asimilasyon) politikası, farklı etnik ve kültürel grupların hem sosyal ve ekonomik hem de kültürel açıdan giderek birbirlerine benzeşmesini ve sonuçta farklılıkların ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir politikadır. Temel olarak homojen bir toplum yaratmayı amaçlayan bu politikalar genelde göçmen ve azınlık gruplarda direniş sebebi olmakta ve geri tepmektedir.

Çoğulcu (plüralist) politika ise, etnik ve kültürel farklılıkların ifade edilmesini ve geliştirilmesini özendirmekle kalmamakta, toplumda sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri de sorun olarak görmekte ve sorunların çözülmesi için devlete ek yükümlülük getirmektedir. Felsefe olarak farklılıklar “tehdit” olarak değil, “zenginlik” ve “fırsat” olarak değerlendirilir. Bu tür politikaların temel hedefi “çokkültürlü” toplum yaratmaktır.

Bütünleşme (entegrasyon) politikası ise asgari müştereklerde kültürel benzeşmeyi, ortak değer ve normlar türetmeyi gerekli görmekte birlik-

²³ Durmuş Hocaoğlu, “Mozaik”, Türk Yurdu, Devre: 7, Cilt: 24(56), Sayı: 203(564), Temmuz 2004, sayfa: 9-14.

²⁴ Gwendolyn Sasse ve Eiko Thielemann, “A Research Agenda for the Study of Migrants and Minorities in Europe”, Journal of Common Market Studies, Vol(43), Num(4).

²⁵ Entzinger, H. B, Het Minderhedenbeleid, Boom Meppel, Amsterdam, 1984, p:35-41 (aktaran Kadir Canatan, “Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu”, Turkish Studies, Volume 2/3, Summer 2007, pp: 159-172.

te, göçmenlerin ve azınlık grupların kendi kimliklerini yaşamasını mesele olarak görmemektedir. Her türlü eşitsizliğin ortadan kaldırılması temel amaçtır. Bütünleşme (entegrasyon) politikasının oluşturmak istediği toplum, çokkültürlü bir toplumdur ziyade çok-etnik kümeli bir toplumdur.

Yukarıdaki politika farklılıklarının AB içindeki boyutlarını daha net gözler önüne serilebilmek için Almanya ve Fransa'daki azınlık uygulamalarına değinmek yerinde olacaktır.

(i) Almanya'da Azınlık Uygulamaları

Tarihsel süreç ışığında bakıldığında Almanya'nın son 50 yılda "çokkültürlü" yapıya doğru kaydığı gözlenmektedir. Almanya'nın çok kültürlü bir yapıya dönüşmesinde 1950'lerden itibaren Alman hükümetinin "misafir işçilere" kucak açması, 1980'ler boyunca liberal mülteci politikalarının uygulanması ve Doğu Avrupa'daki Alman orijinli insanlara özel muameleler geliştirilmesi olmak üzere üç temel faktörün etkili olduğu söylenebilir. Bu politikalar neticesinde Almanya 2000'li yıllarda nüfusunun yaklaşık %8.5'i, 6-7 milyon kişi, Alman orijinli olmayan bir ülke durumuna gelmiş bulunmaktadır.²⁶ Bu durum Almanya içerisindeki etnik çeşitliliği de arttırmış, Almanya'nın "yeni azınlıklar" olarak tabir edilen göçmenlerle, dolayısıyla yeni azınlık sorunlarıyla, yüzleşmesine sebep olmuştur. Genel olarak bakıldığında Almanya AB'de oluşmaya başlayan azınlık rejimine uygun hareket etmektedir; ancak "azınlık" kavramını sınırlı ve dar kapsamlı yorumlama eğilimindedir.

Almanya Azınlık Rejiminin denetim mekanizmasını kabul eden AB ülkeleri arasındadır. Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme'yi imzalamış ancak imza sırasında yayımladığı bildirimde

²⁶ Ma[gorzata Warcho]-Schlottmann, "Polonia In Germany", The Sarmatian Review, April 2001, p.786.

Azınlık Terimi: Almanya ve Türkiye’de Azınlığın ve Çoğunluğun Birlikte Yaşamaları

“ulusal azınlık” kavramının tanımlanmadığına vurgu yaparak, kendi azınlık tanımını getirmiştir. Bu bağlamda yaptığı tanımda beş temel unsuru ön plana çıkarmıştır: Buna göre (1) üyeleri Alman ulusundan olan, (2) çoğunluk nüfusundan farklı kimliğe sahip (kendi dil, kültür ve tarihi olan), (3) bu kimliği koruma arzusunda olan, (4) Almanya’nın geleneksel sakinlerinden olan ve (5) geleneksel yerleşim bölgelerinde yaşayanları azınlık olarak kabul etmiştir.

Almanya’nın tanımında yer alan ve Capotorti’nin tanımında bulunmayan son iki kriter hem 2. Dünya Savaşı’ndan sonra ülkeye yerleşmiş olan topluluklara, özellikle de göçmenlere karşı alınmış bir önlem olarak sınırlayıcı ve yoruma açık bir işlev görmektedir. Bu bağlamda Alman vatandaşlığına kabul edilmekle birlikte (dolayısıyla teorik olarak Alman ulusunun üyesi olması gereken) son iki kritere uymayan topluluklar (yabancılar ve diğerleri) azınlık statüsünde değerlendirilmemektedir.²⁷

Almanya’nın varlığını resmi olarak tanıdığı azınlıklar Danimarkalılar, Sorblar, Frizyanlar ve Sinti ve Romalılardır. Sinti ve Romalılar istisna tutulursa diğer azınlıklar genelde tarihsel olarak yerleşik buldukları bölgelerde ikamet etmektedirler. Örneğin “ulusal azınlık” statüsünde kabul edilen Danimarkalılar, Danimarka sınırında, Schleswig bölgesinde ikamet etmekte ve kendi dillerini konuşmaktadırlar. Tarihte Alman çoğunluk ile ciddi sorunlar yaşayan ve sayıları yaklaşık 50.000 olan Danimarkalılar, 1955 tarihli Bon-Kopenhag Deklarasyonu ile eğitim, dil, kimlik ve kültür alanındaki hukuki haklarını elde etmiş ve ufak tefek sorunlar haricinde tüm sıkıntılarını çözmüştür.²⁸

²⁷ Erol Kurubaş, a.g.e., sy: 185-186.

²⁸ Steffen Amling and Fabian Georgi, “Nation-State Building and Cultural Diversity in Germany”, <http://www.emz-berlin.de/projekte_e/pj50_pdf/Germany.pdf> (erişim tarihi: 15 Aralık 2007)

Almanya'nın varlığını kabul ettiği diğer bir azınlık grubu ise Sorblardır. Sorblar Brandenburg ve Saxony bölgelerinde yaşayan, sayılarının yaklaşık 60.000 olduğu tahmin edilen, kendi kültürlerini ve Slav menşeli dillerini idame ettiren kültürel bir gruptur. Ancak Sorbların sadece 20.000 tanesi kendi dillerinde konuşabilmekte ve yazabilmektedir. Sorblar her ne kadar bir "anavatanları" olmasa da kendilerini Slav orijinli olarak tanımlamakta ve 1000 yıldan uzun mazileriyle, bölgenin "otokton" halklarından sayılmaktadırlar. Almanya'nın tekrar birleşmesinden sonra hakları teminat altına alınan Sorblar hukuki bir sıkıntı yaşamamasalar da ekonomik tehditler nedeniyle kültürlerini devam ettirememeye riskiyle karşı karşıya bulunmaktadır.

Frizyanlar "etnik azınlık" olarak kabul edilmekte ve 60-70.000 kişilik bir nüfusa sahip oldukları tahmin edilmektedir. Almanya'da kendine ait dilleri yahut diyalektleri olan üç tip Frizyan bulunmaktadır. Frizyanlar bölgede 2000 yıldan fazla süredir yerleşik bulunmaktadır.²⁹

Son azınlık grubu olan Sintiler ve Romalılar diğer grupların aksine tarihsel olarak bir bölgede otokton değildirler ve 70.000 kişilik nüfusa sahip oldukları düşünülmektedir. Çoğunluğu şehirlerde yaşamaktadır. Geçmişte ciddi ayrımcı uygulamalara maruz kalan bu grup, son dönemde politik katılım haklarının tanınması ve azınlık haklarından daha fazla yararlandırılmaları sonucunda göreceli rahat bir konuma kavuşmuşlardır.

Özetlenecek olursa Almanya tanıdığı azınlıkların vatandaş olmalarından ötürü her şeyden önce temel hak ve özgürlüklerinin anayasa koruması altında olduğunu belirtmiştir. Doğal olarak anayasadaki ayrımcılık yasağı bu azınlıklar için de geçerlidir. Öte yan-

²⁹ Steffen Amling and Fabian Georgi, a.g.m., sayfa: 24-26.

Azınlık Terimi: Almanya ve Türkiye’de Azınlığın ve Çoğunluğun Birlikte Yaşamaları

dan, azınlıkların geleneksel yerleşim yerlerinin bağlı olduğu eyalet anayasası ve yasaları geniş ölçüde ulusal azınlıklardan söz etmekte ve bunlara ilişkin hükümler içermektedir. Ayrıca 1990’daki Birleşme Anlaşması’yla da azınlıkların korunacağı teyit edilmiştir.³⁰

Harita: Almanya’da Azınlıklar

³⁰ Erol Kurubaş, a.g.e., sayfa: 187.

Sonuç olarak, Almanya azınlık olarak tanıdığı gruplara haklarını teslim etme konusunda AB normlarına uyma gayretindedir. Bu bağlamda Almanya'nın bir azınlık sorunu olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Ancak Almanya için asıl sorun "yeni azınlıklar" olarak tanımlanan göçmenlerdir. Her ne kadar Almanya azınlık olarak tanımadığı çeşitli göçmen gruplarının da temel hak ve özgürlükler bağlamında örgütlenme, düşüncelerini açıklama, basın yayın organlarına sahip olma, kendi dillerini kullanabilme, dinsel uygulamalarını yerine getirebilme gibi birçok haktan yararlanabilmelerini sağlasa da bu grupları gönüllü asimilasyon konusunda teşvik etmekte ve ihtiyaç duydukları "pozitif hakları" sağlamak konusunda ayak diremektedir. Haliyle bu durum entegrasyon konusunda sıkıntı yaratmakta, göçmen gruplarda reaksiyona sebep olurken, çoğunluk arasında ırkçılık ve yabancı düşmanlığını tetiklemektedir.

(ii) Fransa'da Azınlık Uygulamaları

Fransa azınlıklar konusunda en katı politikalara sahip AB ülkelerinden birisi olarak dikkatleri çekmektedir. Oysa Fransa da göç alan bir ülke olması münasebetiyle farklı etnik gruplara ev sahipliği yapmaktadır.³¹ Ayrıca 58 milyon nüfusa sahip olan Fransa'da yaklaşık 7 milyon insan Fransızca dışında dil ve lehçeler kullanmaktadır. Fransa'da toplam 25 dil konuşulmaktadır ve bu dillerin başında, Bask dili, Korsika dili, Katalan dili, Brötonca, Oksitan dili, Roman dili, Flamanca, Provençal dili, Frankça, Portekizce ve İtalyanca gelmektedir. Böylesine dilsel çeşitliliğe sahip Fransa Bölgesel veya Azınlık Dilleri Avrupa Şart'ını imzalamış fakat henüz onaylamamış, imzaladığı tarihte yayımladığı bildiriyle Şartı yalnızca bazı yorumlar getirerek onaylayacağını duyurmuştur. Buna göre Fransa Şart'ın amacının azınlıkların

³¹ Günümüzde Fransa'da 5 milyonu aşan göçmen nüfusu yaşamakta ve bu yabancıların ağırlıklı bir bölümünü Kuzey Afrikalılar oluşturmaktadır. Bunların 2 milyonu Fransız yurttaşlığına sahiptir. Ayrıca Fransa'da 360.000 civarında Türk nüfusu barınmaktadır. Ayrıntı için bkz: Kadir Canatan, "Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu", *Turkish Studies*, Volume 2/3, Summer 2007, p: 156.

Azınlık Terimi: Almanya ve Türkiye’de Azınlığın ve Çoğunluğun Birlikte Yaşamaları

tanınması ve korunması değil, sadece Avrupa dil mirasının geliştirilmesi olarak gördüğünü, bu dilleri konuşanların “grup” olarak nitelendirilmesinin onlara kolektif haklar verildiği anlamına gelmeyeceğini, bununla sadece eşitliği güvence altına aldığını ve aralarında köken, ırk ve din farkı gözetilemeyecek olan vatandaşlarının tamamından oluşan “Fransız halkı”nı tanıdığını belirtmiş, birçok maddeyi de bu çerçevede yorumlamıştır. Ayrıca bu Şart hükümlerinin Fransız Anayasasının, Fransızcanın resmi dil olduğunu hükme bağlayan 2. maddesiyle çelişmeyeceğini, Fransızcanın her türlü kamu işinde kullanılmasının zorunlu olduğu vurgulanmıştır.

Şart’ın imzalanmasının ardından dönemin Cumhurbaşkanı J. Chirac Anayasa Konseyine başvurmuş, Konsey 14 Haziran 1999’da verdiği kararla Şart’ın Fransa’nın bölünmez bütünlüğüne, vatandaşlarının yasa önünde eşitliğine ve Fransız halkının tekliğine aykırı hükümler içerdiğini belirtmiştir. Başbakan Jospin’in Şart’ın onaylanması için önerdiği anayasa değişikliği de Chirac tarafından reddedilmiştir. Böylece şu ana değin onay mümkün olmamıştır. Fransa, Ulusal Azınlıklar Çerçeve Sözleşmesi’ni ise imzalamayan tek AB üyesi olup³², ülkesinde ulusal azınlıklar bulunmadığını ileri sürmektedir. Fransa aynı gerekçeyle 1981’de yürürlüğe koyduğu BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi’nin azınlıklarla ilgili 27. Maddesinin kendisine uygulanamayacağını duyurmuştur.³³

³² Azınlıkları bulunduğunu kabul etmeyen Fransa Çerçeve Sözleşmeyi hala imzalamamış olan tek AB üyesidir. Benzer olarak Yunanistan azınlık kavramını din esaslı tanımlar ve topraklarında etnik ve dilsel azınlıklar olduğunu kabul etmez. Çerçeve Sözleşmesi’ni 1997’de imzalamış olan Yunanistan halen daha onaylamış değildir. AB üyelerinden Belçika, Letonya, Lüksemburg ve Hollanda da Çerçeve Sözleşmesi’ni imzalamalarına rağmen onaylamış değildir. (detay için bkz: Dilek Kurban, “Azınlık Hakları: Uluslararası Standartlar, AB ve Türkiye”, Demokrasi Platformu, Yıl:1, Sayı:1, Kış 2005, sayfa: 218.)

³³ Erol Kurubaş, a.g.e., sayfa:261.

Ülkesinde azınlıkların bulunmadığını iddia etmesine rağmen Fransa dil hakları konusunda birtakım iyileştirmelerde bulunmuş ve ülkesindeki grupların dillerini öğrenmelerine sınırlı da olsa fırsat tanıma yönünde politikalar geliştirmeye başlamıştır. Bu kapsamda ortaöğretim kurumlarında Oksitan dili, Korsika dili, Bröton dili, Bask dili, Katalan dili gibi dillerde öğretim yapılmaya başlanmıştır; ayrıca yükseköğretim kurumlarında bölgesel dillerin ve edebiyatların büyük çoğunluğu da öğretilmektedir. Ancak dil grupları arasında eşit muamele yapılmamakta ve örneğin Flamanca kanunen korunan diller arasında yer almazken, Korsikan dili bölgesel özerklik statüsü altında korunmaktadır.³⁴

Özetlemek gerekirse AB'nin en önemli ülkelerinden olan Fransa, AB'nin benimsediği Avrupa Azınlıklar rejimini tam olarak uygulamakta, devletin merkezîyetçi yapısına vurgu yaparak "azınlık kelimesinin Fransızca bir kelime olmadığını" iddia etmektedir.³⁵

³⁴ Ayşe Özkan Duvar, "Avrupa Birliği'nde Azınlık Hakları ve Fransa'nın Yaklaşımı", <<http://www.avsam.org/tr/arsivgoster.asp?ID=419&kat1=&kat2=>> (erişim tarihi: 10 Aralık 2007)

³⁵ Azınlıklar rejimi konusunda başarılı bir performans sergileyemeyen bir diğer AB üyesi ülke ise Yunanistan'dır. Yunanistan'da, Batı Trakya'da bulunan Türk azınlığın varlığını tanımama ve haklarını teslim etmeme konusunda ısrarcı davranmaktadır. Ülkesinde Türk olmadığını, sadece Batı Trakya'da "Müslüman Yunanlı" bulunduğunu iddia eden Yunanistan, Türklerin alım ve satım haklarını, iş yeri açma ve bankadan kredi çekme haklarını, mesleklerini icra etme haklarını engellemekte, Türkçe eğitim taleplerine engeller çıkarmakta, içerisinde Türk kelimesi geçen dernek kurmalarına müsaade etmemekte ve Türklere ait kültürel eserleri ve değerleri tahrip etmek yahut korumamak suretiyle bireysel ve kolektif haklarını ihlal etmektedir. Ayrıca Yunanistan etnik ayrımcılık temeline dayanan azınlık politikalarını sadece Türklere karşı uygulamamakta, ülkesindeki diğer etnik azınlıkları oluşturan Makedonlara, Bulgarlara ve Arnavutlara da benzer yaklaşımları sergilemektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Sefa M. Yürükel, *Batı Tarihinde İnsanlık Suçları, Marmara Grubu Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayınları*, 2004, sayfa:130-137; Baskın Oran, *Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*, Bilgi Yayınevi, İkinci Basım, 1991.

IV. Türkiye’de Azınlık Uygulamaları

Bir imparatorluk bakiyesi olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti birçok bakımdan Osmanlı Devleti’nin mirasını devralmıştır. Bu durum Anadolu’nun etnik çeşitliliğine de yansımıştır. Osmanlı Devleti döneminde uygulanan azınlık politikaları ise zaman içerisinde değişim göstererek günümüze ulaşmıştır.

Ana hatlarıyla özetlemek gerekirse Osmanlı İmparatorluğu “Millet Sistemi”nin³⁶ uygulandığı bir devlettir. Bu sisteme göre Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan topluluklar din ve mezheplerine göre sınıflandırılmışlar ve kendi inançlarında ibadet serbestisi içinde ve eğitim, sosyal güvenlik, haberleşme, sağlık vb. konularda otonom bırakılmışlardır. Millet Sistemi’nde temel ayrım Müslüman olanlar ile olmayanlar arasında yapılmış ve Müslümanlar İmparatorluğun asli unsuru olarak görülürken, Müslüman olmayanlar (gayri-Müslimler) “Zımmi” statüsünde kabul edilmişlerdir. Bu azınlık politikası ulusçuluk hareketlerinin güçlenmesi ve Devlet-i Aliye’nin zayıflamasıyla birlikte (Tanzimat ve Islahat Fermanı’nın da kabulüyle birlikte) değişimler geçirmiş Türkiye’nin bugünkü azınlık politikalarının temelini ise Lozan Anlaşması oluşturmuştur.³⁷

Özetle günümüzde azınlık olarak kabul edilen gayri- Müslimler, Osmanlı İmparatorluğu’nda başlarda millet sistemi içerisinde Zımmi olarak kabul edilmiş, İmparatorluğun zayıflamasıyla birlikte ise önce

³⁶ Ayşe Almila Gök, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayri Müslimler: Millet Sistemi, Tarihi Gelişimi ve Milletlerarası Antlaşmalar”, Türkiye ve Siyaset, Sayı:3, Temmuz-Ağustos 2001, sayfa: 101-108.

³⁷ İlber Ortaylı, İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Hil Yayınları, 1987, bilhassa dördüncü ve beşinci bölümler.

1876 tarihli Kanun-i Esasi ile Osmanlı vatandaşı ardından da 1910'lu yıllarda gelişen Türkçü akımların da etkisiyle azınlık (ekalliyet) olarak kabul edilmişlerdir. Bağımsızlık Savaşı yıllarında da azınlık olarak kabul edilen gayri-Müslimlerin bu statüleri Lozan Anlaşması ile resmîyet kazanmış ve Cumhuriyet Türkiye'sinin resmi azınlık politikalarını oluşturmuştur.

Azınlıklar konusu Türkiye'de özellikle AB sürecinin hızlandığı son dönemde başlıca tartışma konularından birisini oluşturmaktadır. Türkiye kimilerince 42 ayrı etnik gruptan oluşan bir "mozaik ülke" olarak değerlendirilmiş³⁸, kimilerince de bu teze karşı çıkmış, Türkiye'nin bilimsel açıdan bakıldığında bir "mozaik ülke"³⁹ olmadığı ve Türkiye'de "etnik bir sorun" bulunmadığı⁴⁰ iddia edilmiştir. Konuya uluslararası hukuk açısından bakıldığında Türkiye'nin resmi azınlık politikasınının 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması'na dayandığı ve Türkiye'nin bugüne kadarki bütün azınlık politikalarını bu çerçevede yürüttüğü görülmektedir. Lozan Anlaşması'na göre ise Türkiye'deki azınlıklar "gayri-Müslimler" olarak tanımlanmış ve "gayri-Müslimler" haricinde azınlık olmadığı anlaşmaya taraf olan devletlerce de kabul edilmiştir.

Lozan Antlaşması'nda azınlıklar konusu, Anlaşma'nın "Siyasal Hükümler" başlığını taşıyan I. Bölümünün III. Kesim'inde dokuz

³⁸ Peter Alford Andrews, Türkiye'de Etnik Gruplar (çev. Mustafa Küpüşoğlu), Ant Yayınları, 1992.

³⁹ Ali Tayyar Önder, Türkiye'nin Etnik Yapısı, Fark Yayınları, 8. Baskı, 2006.

⁴⁰ Orhan Türkdöğün, Etnik Sosyoloji, Timaş Yayınları, 4. Baskı, 2004, sayfa: 78-91.

Azınlık Terimi: Almanya ve Türkiye’de Azınlığın ve Çoğunluğun Birlikte Yaşamaları

maddede (37–45. maddeler) düzenlenmiştir⁴¹. Türkiye’de yaşayan sadece gayri-Müslimlerin azınlık sayıldığı ve kendilerine bir ayrıma maruz kalmaksızın diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip olma (negatif hak) ve aynı zamanda dillerini, kültürlerini ve geleneklerini sürdürme hakkının (pozitif hak) tanındığı⁴² bu Antlaşmayı temel alarak Türkiye üç gayri-Müslim grubu azınlık olarak kabul etmiştir: Bu gruplar Rumlar, Ermeniler ve Musevilerdir. Günümüzde Türkiye’deki Rumların 3000, Ermenilerin 50.000 ve Musevilerin sayısının ise 27000 olduğu tahmin edilmektedir. Ancak Lozan’da tanınan azınlıkların bu üç grupla sınırlı olup olmadığı da bir başka tartışma konusunu oluşturmaktadır.

⁴¹ Madde 39: Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşları, Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık ve siyasal haklardan yararlanacaklardır...

Madde 39(3): Bütün Türk vatandaşlarının, gerek özel gerek ticari ilişkilerinde, din, basın ve her çeşit yayın konusunda ve açık toplantılarda dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır.

Madde 39(4): Resmi dil mevcut olmakla birlikte, Türkçe’den başka bir dille konuşan Türk vatandaşlarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için uygun kolaylıklar sağlanacaktır.

Madde 40: Müslüman olmayan azınlıklara mensup olan Türk vatandaşları, hem hukuk bakımından hem de uygulamada diğer Türk vatandaşlarına uygulanan aynı muamele ve güvencelerden yararlanacaklardır...

Madde 41: Genel eğitim konusunda, Türk Hükümeti, Müslüman olmayan Türk vatandaşlarının önemli oranda oturdukları il ve ilçelerde, bu Türk vatandaşlarının çocuklarının, ilkokullarda kendi dilleriyle eğitim yapmalarını sağlamak amacıyla uygun kolaylıklar gösterecektir. Bu hüküm Türk hükümetinin söz konusu okullarda Türk dilinin öğretimini zorunlu kılmasına engel olmayacaktır.

Müslüman olmayan azınlıklara sahip Türk vatandaşlarının, önemli oranda buldukları il ve ilçelerde söz konusu azınlıklara devlet bütçesi, belediye ya da diğer bütçelerce, eğitim, din ya da hayır için ayrılan tutarlardan, hak gözetilirlğe uygun ölçülerde pay ayrılacaktır...

Madde 43: Müslüman olmayan azınlıklara mensup olan Türk vatandaşları, inançlarına ya da dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanamayacakları gibi, hafta tatili (dini istirahat) günlerinde mahkemelerde bulunmadıkları ya da kanunun öngördüğü herhangi bir işlemi yerine getirmemeleri yüzünden haklarını yitirmeyeceklerdir (...).

⁴² Murat Saraçlı, a.g.e., sayfa:127-128.

Lozan Anlaşması'nın eksik uygulandığına dair görüşler vardır. Bu görüşü savunanların önde gelen isimlerinden olan Baskın Oran bu konuda şunları yazmaktadır⁴³:

“Azınlık mensubu kişilere getirilen haklardan Türkiye'deki gayrimüslimlerin hepsi yararlandırılmamaktadır. Bu haklar başından beri yalnızca geleneksel üç "büyük" azınlık grubuna, yani, Ermeni, Musevi ve Rumlara uygulanmıştır ve bu tutum devam etmektedir. Örneğin Süryaniler, Keldaniler, Nasturiler vb. gibi daha küçük gayrimüslim gruplar, örneğin Lozan'ın 40. maddesinde sözü edilen "(...) her türlü okullar (...) kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak (...)" hakkından yoksun bırakılmışlardır. Yine örneğin, Ocak 2003'te başlayan uygulamaya kadar, Süryanilerin vs. vakıfları da tanınmamıştır. Lozan'a aykırı bu uygulamanın nedeni açık değildir. Bu konuda büyük olasılıkla 1920 ya da 30'larda gizli bir İçişleri Bakanlığı genelgesi çıkartılmıştır ve sözü edilen gayrimüslim azınlıkların hakları (muhtemelen, bir akraba devlet -kin-state- tarafından takip edilmediği için) pratikte uygulanmamıştır.

Ayrıca, bunların kırsal bölgelerde (güneydoğu) yaşıyor olmak nedeniyle haklarını arayamamış oldukları da dikkate alınmalıdır. Lozan'da gayrimüslimlerin yalnızca üç gruptan (Rum, Ermeni, Musevi) ibaret olduğu sanısı Türkiye'de o denli yaygındır ki, içlerinde tanınmış profesörler, tarihçiler ve üst düzey yargıçlar da bulunan çok

⁴³ Baskın Oran, Türkiye'de Azınlıklar: Kavramlar, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama, TESEV Yayınları, 2004, sayfa: 54-55.

Azınlık Terimi: Almanya ve Türkiye’de Azınlığın ve Çoğunluğun Birlikte Yaşamaları

sayıda insan, söz konusu kesimde "Rum, Ermeni ve Museviler"den söz edildiğini san[makta], söyle[mekte] ve yaz[maktadır].”

Dolayısıyla, AB üyelik sürecinin alevlendirdiği “azınlıklar” tartışmasında Türkiye Lozan’ın daha geniş, belki de eksiksiz, yorumlanması ve uygulanması gerektiği talepleri ile karşı karşıya bulunmaktadır. Bununla birlikte Lozan Anlaşması’nın günümüzdeki azınlıklar rejimine göre oldukça eksik kalan bir Anlaşma olduğu ve AB genelinde oluşan azınlık anlayışının Türkiye tarafından benimsenmesi gerektiği dile getirilmektedir.⁴⁴ Bu kapsamda Alevilerin ve Kürtlerin de dini ve etnik azınlık statüsünde kabul edilmesi gerektiği yönünde görüşleri sürülmektedir. Ancak bu grupların azınlık olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşü uluslararası standartlar çerçevesinde düşünüldüğünde, mesela Capotorti’nin tanımı dikkate alındığında, dahi çok büyük soru işaretlerini beraberinde getirmektedir. Örneğin Kürtlerin azınlık sayılabilmesi için Capotorti’nin koyduğu kriterlerden kaç tanesinin yerine getirilmesi gerekmektedir? “Kültürel açıdan bakıldığında nüfusun çoğunluğu ile aynı dini, gelenek-göreneklere, yemek kültürünü, efsaneleri, törenleri (doğum, ad verme, evlenme-düğün, ölüm-yas), eski Türk inançlarını, folklorunu, musikisini, spor ve oyunlarını, bayramlarını, takvimlerini, mezar taşlarını, halı ve kilim dokumacılığını ve bir noktaya kadar tarihi paylaşan

⁴⁴ Dilek Kurban, “Azınlık Hakları: Uluslararası Standartlar, AB ve Türkiye”, Demokrasi Platformu, Yıl: 1, Sayı: 1, Kış 2005, Sayfa: 207-229; Dilek Kurban, “Confronting Equality: The Need for Constitutional Protection of Minorities on Turkey’s Path to the European Union”, Columbia Human Rights Law Review, [35:101], 2003, pp: 151-223.

Kürtler “hâkim kültürden” ne kadar sapma göstermektedir?⁴⁵

Tarihsel olarak Türkiye’de azınlıklar Osmanlı sisteminin devamı niteliğindedir. Osmanlı döneminde Zımmi olarak nitelendirilen gayri-Müslimler Lozan’da azınlık olarak nitelendirilen gruplardır. Kürtler ve Alevilerin Cumhuriyet dönemine kadar azınlık olarak ifade edilmesi mümkün değildir. Bu nedenle bu iki gruba azınlık nitelmesi yapılabilmesi için gereken tarihsel nedenlerin olmadığını söylemek mümkündür.

⁴⁵ Kürtlerin etnik kökeni konusu oldukça tartışmalıdır. Kimileri Kürtlerin köken olarak Türklerin bir boyu olduğunu iddia ederken kimileri de Kürtlerin atalarının Gutiler olduğunu iddia etmektedirler. Ancak bilinen bir gerçek vardır ki Kürtlerin kökeni ne olursa olsun, Türkler ile en az bin yıllık ortak bir tarihleri, kültürleri ve gelenek ve görenekleri vardır. Örneğin Mehmet Niyazi bu konuda şunları yazmaktadır: “...Kimliğin din, tarih, coğrafya gibi üç ana unsuru vardır. Türklerle Kürtler, aynı menşelerden gelseler dahi bin yıldan beri Kürtlerin hayat akışlarının nasıl bir seyir takip ettiğini açık bir şekilde biliyoruz. Bin yıldan beri Kürtler ve Türkler aynı dini, aynı tarihi, aynı coğrafyayı paylaşıyorlar. Kimliklerinin unsurları bir olduğu gibi, kimliklerin görüldükleri mabetleri, mezarlıkları da aynıdır; evlilik, cenaze törenleri ve hayatta önemli kabul edilen diğer zamanlardaki seremonileri birbirinden farksızdır. Yani Türklerin kimliği ne ise, Kürtlerin kimliği de odur. Müslüman olan Araplarla Türklerin hem mabetleri, hem de mabetteki tavırları farklıdır... Araplar yazın serin camilerde istirahat ederler, uyurlar; ama ne Türkler, ne de Kürtler camilerde istirahat etmezler, uyumazlar. Camilerde istirahat etmek, uyumak belki İslamiyete aykırı değildir, fakat Kürtlerin ve Türklerin edep anlayışlarına aykırıdır. Arab’ın mezarlığı ile Türk’ün ve Kürt’ün mezarlıkları farklıdır. Türk ile Kürtün mezarlıklarını ise birbirinden ayırmaya imkân yoktur...” Niyazi iç içe geçmişliğin evlilik konusunda da olduğunu dile getirmektedir. Dolayısıyla kültürel bazda bakıldığında bir farklılıktan bahsetmek mümkün değildir. (Mehmet Niyazi, Millet ve Türk Milliyetçiliği, Ötüken Yayınları, 2000, sayfa: 152)

Dil konusundaki iddialar hakkında ise Prof. Dr. Orhan Türkdoğan şunları yazmaktadır: “...Dil meselesine gelince bu husus da kültür unsurları gibi tarafsız bir gözle bilimin ışığında incelenmelidir. Çünkü Kürt kimliğinden söz edilirken umumiyetle dil unsuru önemli etken olarak gündeme gelmektedir. Çarlık Rusyası Erzurum başkonsolosu Aleksander Jaba Petersburg Bilimler Akademisi’nden aldığı talimat ile 1856 yılında Erzurum çevresinde incelemeler yapmış, temas kurduğu aşiret ağzlarının sözcüklerini tespit etmiştir. Çalışmanın sonucu yayınlanmıştır. Dr. Fritsche tarafından kaleme alınmış ve 1918 yılında dilimize çevrilmiştir: Kürtler Hakkında Tarihi ve İçtimai Tetkikat. Bu eserden öğrendiğimize göre Aleksander Jaba incelemesinde Kürtçe’de 8307 sözcüğün 3080’inin Türkmençe, 2640’ının eski Farsça ve 2000’inin yeni lisanda Arapça olduğunu belirtmektedir. Yani yazarın asıl Kürtçe diye ifade ettiği rakam sadece 300 kadardır. 300 kelime ile bağımsız bir dilden söz açılmaz bu da Kürtçe’nin tabii bir dil değil, farklı kültür çevrelerinden etkilenmiş suni bir lehçe (ağız) olduğunu bize göstermektedir. Bu yapıyından ötürü sadece bir konuşma dili olup yazy dili de değildir...” (Orhan Türkdoğan, a.g.e., sayfa: 119-120)

Azınlık Terimi: Almanya ve Türkiye’de Azınlığın ve Çoğunluğun Birlikte Yaşamaları

Kürtlerin ve Alevilerin azınlık olarak nitelendirilmesi konusunda daha da önemli bir nokta ise azınlık tanımının temel unsurlarından olan “subjektif kriterle” ilgilidir⁴⁶. Kürtlerin ne kadarı kendisini azınlık olarak görmekte ve böyle tanımlanmak istemektedir? Kürtlerin azınlık statüsünde olduğunu savunan düşünürler bile, nedenleri her ne kadar farklı olsa da, bu konuda olumsuz cevap vermektedir⁴⁷: Yani Kürtler kendilerini azınlık olarak görmemektedirler.

Ancak burada bir noktanın da açık olarak belirtilmesi gerekir ki bu grupların azınlık olarak nitelendirilmemesi kendilerinin medeni, siyasal ve kültürel haklarının kısıtlanması için haklı bir gerekçe teşkil etmemektedir. Bu anlamda AB yolunda ilerleyen Türkiye birtakım iyileştirmeler yapmış olsa da bu iyileştirmelerin yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Anadilde eğitim ve yayın konusunda kısıtlamalar devam etmektedir. AB 2007 İlerleme Raporu’nda da belir-

⁴⁶ Capotorti’nin yukarıda değinilen tanımı temel alınsa bile azınlıkların tanımlanması konusunda önemli bir sorunla karşılaşmaktadır. Bu sorun Capotorti’nin objektif kriter olarak değerlendirdiği etnik, dinsel, ya da dilsel ayırdedici özelliklere sahip her grubun azınlık sayılıp sayılmayacağı sorunudur. 1991 yılında Cenevre’de ulusal azınlıklarla ilgili düzenlenen AGİK Uzmanlar Toplantısı’ndan çıkan Cenevre Raporu’nda bütün etnik, dinsel, dinsel ya da kültürel farklılıkların mutlaka ulusal azınlıkların yaratılmasına sebep olmayacağı çok açık bir şekilde vurgulanmıştır. (Report of the CSCE Meeting of Experts On National Minorities, Geneva, 15 July 1991)

⁴⁷ Oran bu konuda şunları yazmaktadır: “...Bu arada, Kürtlerin azınlık olup olmadığı konusu günümüzde şu açıdan da ilginçtir ki, hem resmî söylem ve uygulama Kürtleri azınlık kabul etmemektedir, hem de Kürtler ve özellikle Kürt milliyetçileri kendilerini azınlık saymamaktadır. Tabii, iki tarafın da nedenleri farklıdır. Türk resmî görüşünün gerekçesi açıktır: “Lozan azınlık olarak yalnızca gayrimüslimleri kabul eder”. Kürtlerin kendilerini azınlık kabul etmemelerinin nedenleri de şunlardır: 1) “Azınlık” terimi, tüm Müslümanları “Millet-i Hakime” sayan Millet Sistemi tarafından koşullandırılmış olan Kürtlere gayrimüslimleri çağırıştırdığı için, aşağılayıcı bir anlam yüküdür; 2) Kürt milliyetçileri, kendilerini bu ülkenin (Türklerle birlikte) iki kurucu ögesinden biri saymaktadır. Bu düşünceye göre, Kurtuluş Savaşı birlikte verilmiştir ama savaş bitip Türkler artık Kürtlerin yardımına ihtiyaç duymayınca onları unutmuşlardır; 3) En önemlisi, Kürt milliyetçileri Kürtleri azınlık değil, çok daha önemli bir kategori addedilen ve dış self-determinasyona teoride daha yakın sayılan bir kategori, yani “halk” saymaktadırlar.” (Baskın Oran, a.g.e., dipnot 53.)

tildiği gibi film ve müzik programları dışında yayınlara zaman kısıtlaması devam etmektedir. Şarkılar dışında tüm yayınlarda Türkçe altyazı şartı sürmektedir. Teknik anlamda ciddi zorluklar bulunmaktadır.⁴⁸

Bu noktada bir karşılaştırma yapılacak olursa, Almanya'da Angela Merkel ile Nicholas Sarkozy'nin Berlin'de 12 Kasım 2007 tarihinde bir Türk okuluna yaptıkları ziyarette Merkel'in Türkçe televizyon yayınlarının dil konusunda ciddi sorun oluşturduğunu söylemesi önemli bir saptama olarak dikkat çekmiştir. Anadilini konuşan bir grubun televizyon yayını izlemesi kadar tabii bir hakkı olamaz. Ama Merkel bu konunun entegrasyon önünde önemli bir engel olduğunu düşünmektedir. Bu konuda son olarak yeni Alman Göç Yasasından⁴⁹ da söz etmek gerekir. Almanya'da aile birleşimi konusunda son yasa ile getirilen zorluklar Alman hükümeti tarafından gerekli görülmüş olabilir. Ancak bu zorlukların pratik sonuçlar itibarıyla belirli etnik

⁴⁸ Konu ile ilgili 2007 İlerleme Raporu'nda şu ifadeler yer almaktadır: "...Türkçe dışındaki dillerde yayın bağlamında, Mart 2007 tarihinde Diyarbakır'daki yeni bir radyo kanalı olan Çağrı FM Kürmançî ve Zaza Kürtçesinde yayın yapma izni almıştır. Şu an Kürtçe yayın yapan dört adet yerel radyo ve televizyon istasyonu bulunmaktadır. Ancak, film ve müzik programları dışında yayınlara zaman kısıtlamaları uygulanmaktadır. Şarkılar dışında bütün yayınlara Türkçe altyazı konulması veya yayınların Türkçe'ye çevrilmesi zorunluluğu özellikle canlı yayınları teknik olarak zorlaştırmaktadır. Kürtçe öğreten eğitim programlarının yayına izin verilmemektedir. Bu kurallar aleyhine açılan dava Danıştay'da üç yıldır beklemektedir. Bazı yayıncılar aleyhine sudan sebeplerle davalar açılmıştır. Anadilleri Türkçe olmayan çocuklar Türk kamu eğitim sisteminde anadillerini öğrenememektedirler. Bu şekilde bir eğitim sadece özel eğitim kurumlarında yapılabilmektedir. Kürtçe öğreten bu tür kursların tümü 2004 yılında kapatılmıştır. Halen kamu veya özel eğitim sisteminde Kürtçe öğrenme imkanı bulunmamaktadır. Türkçe bilmeyen kişilerin kamu hizmetlerine erişimini kolaylaştırmak için alınmış bir önlem yoktur. Buna karşılık, mahkemelerde genellikle çeviri imkanı bulunmaktadır..." Türkiye 2007 İlerleme Raporu (COM(2006) 663), Avrupa Komisyonu, Brüksel, 6 Kasım 2007, SEC (2007) 1436, sayfa: 21.

⁴⁹ Mehmet Özcan, "Yeni Alman Göç Yasası, Türkler ve İnsan Hakları İhlalleri", <<http://www.usakgundem.com/yazarlar.php?id=750&type=2>> (erişim tarihi: 28 Aralık 2007)

Azınlık Terimi: Almanya ve Türkiye’de Azınlığın ve Çoğunluğun Birlikte Yaşamaları

gruplara yöneltilmesi entegrasyon adına hiç de olumlu bir adım olmamıştır. Dil öğrenme belirli yaşlardan sonra ve eğitimden uzak kalan gruplarda giderek zorlaşmaktadır. Bu insanlara aile birleşmesinden önce zorunluluk getirilmesi çatışan haklar ve çıkarlar konusunda bir dengesizlik ortaya çıkarmıştır.

Özetlemek gerekirse, Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinde Türkiye, varolan azınlık rejimini daha geniş yorumlaması ve hatta değiştirerek uluslararası normları benimsemesi yönünde AB tarafından eleştirilmektedir. Ancak bu noktada iki temel sıkıntı ortaya çıkmakta ve meseleyi olduğundan daha karmaşık hale getirmektedir. Bunlardan bir tanesi, konunun doğası gereği, üzerinde mutabakata varılmış ve bağlayıcı niteliği olan bir azınlık tanımının yapılamamış olmasıdır. Bu durum devletlere geniş bir manevra alanı yaratmakta, her ülkenin reel-politik çerçevesinde konuya yaklaşmasına ortam hazırlamaktadır. Diğer bir sıkıntı ise bizzat AB’nin kendi iç politikalarıyla ilgilidir. Yukarıda da görüldüğü gibi, her ne kadar AB genelinde bir azınlık rejiminin temelleri hâlihazırda atılmış olsa da, her AB üyesi devlet kendi azınlık rejimini uygulamakta ve bu konuda ciddi bir yaptırım mekanizması bulunmamaktadır. AB’nin kendi üyelerindeki farklılıklara ve zaman zaman ciddi boyutlara ulaşan hak ihlallerine sessiz kalırken, üye olmak isteyen ülkelere bu rejimi “şart” olarak koşması üye ülkelerde tepkiye sebep olmakta, AB’nin samimiyeti konusunda aday ülke halklarının kafasında soru işaretleri uyandırmaktadır. Meselenin bu kısır döngüden kurtarılması ve karşılıklı güvenin tesis edilmesi azınlıkların haklarının iyileştirilmesi için olmazsa olmaz (sine qua non) unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

V. Sonuç

Azınlıklar bir sorun olarak ulus-devletlerin tarih sahnesine çıkmaları ile gündeme gelmiştir. Ulus-devletlerin “homojen ulus” idealine engel teşkil eden azınlıklar başta asimilasyona tabi tutulmuş, bu yaklaşımın sorunları çözmek yerine daha da alevlendirmesi üzerine azınlıklara da “herkes” gibi haklar tanınması uygulamasına gidilmiş, ancak Sovyetler Birliği’nin dağılması ile ortaya çıkan “etnik faktörler” azınlık meselesinin çözümü için genel insan haklarının yeterli olmadığını kanıtlamış, azınlıklara has bir azınlık hukukunun oluşması için harekete geçilmiştir. Küreselleşmenin ivme kazandığı son 20–30 yılda da teknoloji ve iletişim alanındaki baş döndürücü gelişmeler dünya genelinde bir “etnik bilinç” canlanışına neden olmuş, küreselleşme de azınlık sorunlarını ulus-devletler açısından baş etmesi daha da zor bir “meydan okuyucu” haline getirmiştir. Bu bağlamda harekete geçen uluslararası örgütler bir azınlıklar rejiminin temelini atılmasına çalışmıştır.

Günümüzdeki uluslararası azınlıklar rejiminin oluşmasında üç temel kurum dikkati çekmektedir. Bu kurumlar, Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı ve Avrupa Konseyi’dir. AB’nin azınlıklar rejiminin temel prensiplerini de bu üç kurumun düzenlemeleri, bilhassa AK’nin 1995 tarihli Çerçeve Sözleşmesi, oluşturmaktadır. Ancak tam da bu noktada dikkat edilmesi gereken çok önemli bir husus bulunmaktadır: Avrupa’da devletler azınlıkların korunmasını farklı yorumlamakta, her şeyden önce kimlerin azınlık olduğuna kendisi karar vermektedir. Uygulamada da neler yapılacağı konusunda farklılıklar göze çarpmakta, her ülke kendi durumuna göre farklı yöntemler kullanmaktadır⁵⁰. Bu açıdan bakıldığında Türkiye de kendi azınlıklarını

⁵⁰ Erol Kurubaş, a.g.e., sayfa: 301

Azınlık Terimi: Almanya ve Türkiye’de Azınlığın ve çoğunluğun Birlikte Yaşamaları

tanımlama hakkına sahip bulunmakta ve bu hakkını Lozan Antlaşmasına göre kullanmaktadır. Ancak her şeye rağmen AB genelinde ortak bir azınlıklar rejimi gelişmekte ve bu durum AB üyesi olmak yolunda ilerleyen Türkiye’yi de yakından ilgilendirmektedir. Ulus-devletlerin küreselleşmenin baskısını her zamankinden daha fazla üzerlerinde hissettikleri 21. yüzyılda şüphesiz ki yeni azınlık anlayışları gelişmekte ve toplumları dönüştürmektedir. Fakat bu sürecin devletler arasındaki mutabakata dayanmaması ve azınlık politikaların bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da pragmatik açıdan değerlendirilmesi durumunda yeni çatışmaların ortaya çıkması da oldukça yüksek ihtimalli bir risk unsurudur ve devletlerin bu duruma dikkat etmeleri gerekmektedir.